

APROXIMACIÓ AL PAISATGE HISTÒRIC D'OLIVA: L'ESPAI URBÀ (I)

DAVID CALDES SÁNCHEZ
Llicenciat en Història

1. INTRODUCCIÓ

L'any 1936, durant els primers mesos de la Guerra Civil, un escamot d'exaltats va incendiar l'infortunat Arxiu Municipal d'Oliva. Des d'aquell moment, una gran part de la memòria del nostre poble va desaparèixer. La inexistència de fonts documentals, com a conseqüència, impossibilita treballar als historiadors. De fet, és veritablement difícil trobar al·lusions, dades i fets relacionats amb la nostra població en els manuals d'història de caràcter més general. Una qüestió condemnable perquè la història d'Oliva és fidel representativa del conjunt de la història valenciana. Una història amb continus daltabaixos, grandiloqüent unes vegades i desgraciada en altres. En qualsevol cas, una història difícil de precisar per aquella trista acció del 36.

La manca de documentació és un problema realment difícil de superar. Les dificultats són abundants i ens obliguen a buscar alternatives al registre escrit. Tot i això, moltes societats al llarg de la història no han produït grans fonts documentals perquè es basaven en la legitimitat de la paraula verbal i no escrita i, no per això, han estat ignorades pels historiadors. Els més desperts estaran pensant ja en els arqueòlegs i no van massa desencaminats. Però existeixen molts tipus d'arqueologia i de mètodes per a posar-la en pràctica. Una d'aquestes especialitzacions es coneix com "arqueologia hidràulica", l'àmbit natural d'estudi de la qual és l'espai on ens movem: el paisatge. El paisatge, cal matisar, humanitzat. Copsar la incidència de l'home sobre el seu entorn; com el crea, modifica i organitza; per què i quan ho fa; per quin motiu el conserva o destrueix; i un llarg etcètera és, a la fi, apropiat-se a la societat que protagonitza tals canvis i al seu temps.

El potencial de l'arqueologia hidràulica supera l'àmbit estrictament acadèmic. En estudiar els ítems del nostre entorn, el paisatge històric es converteix en una eina molt eficient per tal d'entendre'l i poder conservar-lo millor. El gran poder d'acció que té l'home actual ofega moltes vegades l'equilibri del medi, sovint per decisions precipitades i pensades únicament per a obtenir ràpids beneficis econòmics o d'altres de més superflus i efímers encara. Com a conseqüència, el paisatge es presta a un fort estrès i es posa en perill la seua coherència interna sense tenir en compte les estructures preexistents, les quals, pràcticament sempre, tenen segles d'antiguitat. La bona gestió del nostre entorn no és possible sense conèixer el seu passat.

Molts dels camins i caminals que sovint prenem per tal de fugir de l'asfixiant trànsit urbà poden ben bé tenir mil anys, alguns potser dos mil. El marge de pedra que veiem cada dia sense donar-li més importància, qui sap si en té vuit-cents. O la séquia més propera, que després de fortes pluges es converteix en el nostre centre d'atenció per uns minuts, cap la possibilitat que tinga uns mil dos-cents anys. La pregunta sembla inevitable i previsible: no és allò que ha sabut estar durant tants segles acomplint la seua comesa el millor informe de sostenibilitat? Conservar el nostre entorn, tanmateix, no significa evitar qualsevol modificació o canvi —això és utòpic i igualment insostenible—, sinó tenir en compte l'estructura bàsica i les diferents parts que el componen per a evitar forts impactes paisatgístics i mediambientals. No és un caprici. Es tracta del nostre patrimoni històric fossilitzat a peu de camp, en el qual interactuem cada dia sense ser pràcticament conscients.

Una improvisada modificació del paisatge ens condemnaria a una nova pèrdua de la nostra història i a la més que probable confusió identitària del territori i de la gent que l'habita. Una història que ha estat creada pel treball minuciós i constant de moltes generacions. Possiblement, la crisi econòmica que patim haja pogut frenar el ràpid procés d'especulació i canvis en el territori en el qual ens trobàvem. Potser siga un bon moment per a decidir si volem llegar a les generacions futures un medi ple d'història, sostenible, coherent i amb llargues perspectives de futur, o bé un paisatge despersonalitzat, fràgil o simplement inexistent com si li haguera botat foc un escamot d'exaltats.

2. L'ESPAI URBÀ

En primer lloc, cal advertir que separar l'anàlisi de l'espai urbà del rural pot ser un error de base en tractar localitats com Oliva. L'estreta relació dels seus pobladors amb el treball de la terra és una realitat indefugible que cal tenir en compte. Tot i l'advertència, hem decidit explicar-los en capítols separats per tal d'entendre'ls millor. De la mateixa manera, en aquest capítol diferenciarem l'evolució històrica del poble de l'anàlisi del Patrimoni Històric que ha sobreviscut al pas del temps.

Cal tenir en compte que l'espai urbà és més sensible als canvis que no el rural. Ho veiem cada dia. Les ciutats evolucionen, creixen i es transformen. D'altra banda, els canvis del paisatge rural solen tenir arrels més profundes i responen bé a processos més espaiats en el temps, bé a traumes socials molt forts. Els factors que poden alterar el paisatge poden ser tant polítics, militars, demogràfics, econòmics com socials, si bé allò que sovint determina un canvi bruscat en el panorama sol ser una o diverses decisions polítiques.

Per què Oliva és com és? La resposta cal trobar-la en el paisatge. I cal que ho diguem: el nostre és un paisatge molt i molt vell. Partim de la base que cada cultura o societat històrica ha adaptat el medi a les seues necessitats bo i deixant una empremta directa allà on s'ha desenrotllat. Cal esbrinar, doncs, quines han estat les motivacions que portaren els individus a crear un determinat tipus d'entorn, com aquest ha evolucionat i com ha arribat fins a nosaltres. En els temps actuals, on la destrucció i els canvis en el territori s'han succeït en un període excessivament curt de temps, provar d'entendre l'espai on ens desenvolupem és, no ens cansarem de dir-ho, una qüestió de vital importància.

El veïnatge amb un port natural rellevant ja des de l'antiguitat com el de Dénia (*Dianium*), la ubicació de la població a la vora d'un ramal de la Via Augusta que unia Dénia amb Xàtiva (*Saetabi*) i València (*Valentia*), afegit a la fertilitat de la seua terra ha fet d'Oliva, i el seu terme, un territori amb forta presència humana des dels albars de la història. Les diverses cultures que han habitat les costes valencianes han modificat de manera més o menys profunda l'organització i l'ús del territori. La versatilitat del terreny ha fet possible l'adequació als diferents requeriments històrics, tot mantenint un equilibri mil·lenniari, ben cert transformat als darrers anys d'una manera preocupant,

però amb trets terriblement fossilitzats pel pas del temps que en fan del lloc un d'únic i de forta personalitat.

Evidentment, fins i tot abans de l'època romana, les persones no vivien en un medi totalment hostil i salvatge. De fet, alguns dels camins que connecten els nostres pobles i ciutats poden ser anteriors a la romanitat. Però, sens dubte, va ser l'arribada dels romans a les acaballes del s. III aC i la consegüent creació de ciutats i infraestructures el que domesticà l'entorn per primera vegada a gran escala. Un procés que anomenem "romanització". Una de les empremtes deixades d'aquella època i més recurrents per als historiadors són les centuriacions, és a dir, la creació d'espais de treball en forma de lots de terra assignades a colons i soldats llicenciats. Així i tot, per al cas Valencià, en concret l'Horta de València, els estudis realitzats no indiquen una correlació directa entre les centuriacions romanes i les posteriors remodelacions fetes pels musulmans a partir del s. VIII dC.¹ Els musulmans que arribaren a la Península creen un espai nou sense tenir en compte les velles i pràcticament abandonades estructures romanes precedents. Només les grans vies de comunicació, de la mateixa manera que en època romana, tingueren un pes important per a condicionar la ubicació dels grans nuclis de població islàmics.

El poblament del Xarq Al-Andalus² era bàsicament rural i s'organitzava sobre la base de tres graons jeràrquicament ben definits.³ En primer lloc, i al capdamunt de la resta, les ciutats o *madina*, centres del poder polític, cultural i militar de la societat andalusina. Al territori valencià podem dir que de ciutats només hi havia una: *Balànsiya* (València); tot i que llocs com *Dàniyya* (Dénia) o *Shatiba* (Xàtiva) podien ben bé exercir les mateixes funcions que la primera

1 E. GUINOT RODRÍGUEZ, "Agrosistemas del mundo andalusí: criterios de construcción de los paisajes irrigados", dins *Cristiandad e Islam en la Edad Media hispana* (XVIII Semana de Estudios Medievales, Nájera, del 30 de julio al 3 de agosto de 2007), Instituto de Estudios Riojanos, Logroño, 2008, p. 18.

2 El Xarc al-Andalus és la denominació àrab de l'est peninsular, que comprén els territoris actuals del sud de Catalunya, País Valencià, Múrcia i les Illes Balears.

3 A. FURIÓ I DIEGO, "Organització del territori i canvi social al País Valencià després de la conquesta cristiana", dins *Territori i Societat a l'Edat Mitjana: història, arqueologia, documentació*, vol. I, Edicions de la Universitat de Lleida, Lleida, 1997, p. 133.

dins del seu espai d'influència. De la mateixa manera, d'altres més petites, com ara *Al-Sahla* (Alpont), *Al-Yazirat Suqar* (Alzira) o *Qulayra* (Cullera), exerciren un control similar —tot i que no sempre directe— en l'escalafó següent, els *hisn* o castells.

Hem de saber diferenciar la funció d'aquests castells islàmics dels seus homònims i coetanis feudals. El castell islàmic era el punt d'encontre de les diverses alqueries que residien al seu voltant, les quals el construïren i mantingueren de manera autònoma, bo i actuant —com sostenen les investigacions de Pierre Guichard i André Bazzana— com a lloc de refugi i d'ocupació esporàdica per a l'aljama⁴ i els seus ramats. Una cosa bastant diferent de com funcionaven els castells europeus medievals.

En darrer terme, la cèl·lula bàsica d'enquadrament per a la població andalusina era la *qarya* o alqueria. Es tracta de casalots autònoms, disseminats als voltants dels castells i vies d'aigua i formats per un nombre reduït de caps de família lliures i emparentats. Els límits d'aquestes alqueries van ser imprecisos, només definits per l'extensió del seu perímetre de conreu.⁵ L'única vinculació de la població rural amb l'Estat es feia mitjançant el pagament d'impostos. Per això, s'ha titllat encertadament la societat andalusina de tributària, a diferència dels camperols dels territoris cristians, lligats a fortes coercions feudovassallàtiques.

Per tant, els musulmans construïren i modificaren l'espai atenent a les seues necessitats culturals i als seus coneixements tècnics. Amb ells dugueren un "paquet cultural", no només pel que fa a la cultura agrícola, sinó també en el tipus de poblament i organització social. Un tipus de poblament dispers basat en grups reduïts, agnàtics i amb forts lligams familiars.⁶ Societat tributària, de base clànica i de refinada tècnica hidràulica són els trets més significatius i remarcables de la cultura islàmica instal·lada al territori valencià altmedieval.

D'aquesta manera, la disposició aparentment desgavellada dels pobles de la conca de la Safor s'origina arran de l'arribada de l'Islam

4 Normalment, l'aljama es relaciona o fa referència amb el conjunt d'alqueries assignades a un mateix castell (*hisn*).

5 E. GUINOT RODRÍGUEZ, *Agrosistemas del mundo andalusí...*, p. 4.

6 *ibíd.*, p. 3.

a la Península Ibèrica, als volts del s. VIII, però especialment durant el IX i el X, període de gran activitat migratòria des d'Àfrica cap a les terres del Xarq Al-Andalus. A la Safor no hi havia ciutats en sentit estricte. Sí que hi havia tres castells que organitzaven i enquadraven el poblament abans de la conquesta cristiana, tots tres sota la dependència de *Dàniyya* (Dènia), *Shatiba* (Xàtiva) o *Balànsiya* (València) en funció del context històric. El triangle el formaven el castell de Vilallonga, a l'interior orogràfic de la serra de la Safor; el castell de Bairén, al vessant nord de la plana del riu Serpis; i el castell de Rebollet, al vessant sud. Al voltant d'aquests, nombroses alqueries s'esventaven a una i altra banda del riu. De Rebollet, en depenien entre quinze i vint.⁷

Alqueries com Mediona,⁸ Molinell,⁹ Elca¹⁰ (Almuixic?),^{11*} Benirrama¹² (Benifarés?)^{13*} i l'Algar¹⁴ (Alfadali?),^{15*} ubicades a la meitat sud del terme actual d'Oliva, es despoblaren arran de la conquesta o posteriorment. D'altres subsistiren, com ara la Font d'en Carròs,

7 La migradesa de les fonts i la manca de consens entre diversos autors ens impedeix de ser més concrets.

8 F. B. MILLET PEIRÓ, *El castillo de Rebollet: historia y patrimonio*, Francisco Borja Millet Peiró, la Font d'en Carròs, 2009, pp. 24 i 45. S. CARDONA MIRALLES, "Erudició esparsa: recull d'articles breus de temàtica local", dins *Cabdells*, 7, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, 2009, pp. 208-209. DD.AA., *Iniciación a la historia de Oliva*, Ajuntament d'Oliva, València, 1988, pp. 60, 137 i 142.

9 DD.AA., *Iniciación a la historia de Oliva*, p.140.

10 F. B. MILLET PEIRÓ, *El castillo de Rebollet...*, pp. 24 i 45. DD.AA., *Iniciación a la historia de Oliva*, pp. 130 i 137. J. SENDRA I MOLIÓ, "La toponímia urbana d'Oliva", dins *Actes del IV Col·loqui d'Onomàstica Valenciana-XXI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica* (Ontinyent, 29 i 30 de setembre i 1 d'octubre de 1995), vol. I, Comercial Denes, Paiporta, 1997, p. 19.

11 J. SENDRA I MOLIÓ, *La toponímia urbana d'Oliva*, p. 19.

12 S. CARDONA MIRALLES, *Erudició esparsa...*, p. 208.

13 F. B. MILLET PEIRÓ, *El castillo de Rebollet...*, p. 24. DD.AA., *Iniciación a la historia de Oliva*, p. 137.

14 J. SENDRA I MOLIÓ, *La toponímia urbana d'Oliva*, p. 19.

15 S. CARDONA MIRALLES, *Erudició esparsa...*, p. 208.

(*) Diversos autors les anomenen sense relacionar-les. La majoria ens han arribat com a nom de partida rural. La proximitat entre elles, si més no adjacents, ens obliga a pensar que, en cas d'haver-hi existit, responen a un mateix nucli de població.

Beniflà, Potries, Rafelcofer, Bellreguard (Benirrugat?),¹⁶ l'Alqueria de la Comtessa o la mateixa *Aureba* (Oliva), nuclis actualment habitats. Però la resta patí la mateixa sort, com ara Ixber,¹⁷ Rebollet, Alcudiola,¹⁸ Alqueria dels Frares,¹⁹ Rafelsineu,²⁰ Rafal d'en Siscar²¹ i Rafalcohor.²² Les fonts són realment migrades. La localització de les alqueries desaparegudes és un obstacle difícil de superar, però la microtoponímia i la prospecció arqueològica ens poden donar algunes pistes de gran valor.

L'alqueria d'Aureba va nàixer vers el s. ix de la mà, segons alguns autors,²³ d'una tribu berber del nord d'Àfrica, dita *Awr.ba*, mot que derivaria en Aureba, Oriba i, finalment, Oliva.²⁴ Tot i això, l'origen del mot resta lluny d'estar clarificat. Hi ha la controvèrsia sobre si aquesta *Awr.ba* de què parlen les fonts del s. xii fa referència a Orba, població pertanyent a la Marina Alta, o bé a la nostra localitat. En qualsevol cas, es tracta d'una alqueria d'origen andalusí.

Tot sembla indicar que és al barri del Raval d'Oliva on s'ubicava el nucli primitiu de l'alqueria musulmana d'Aureba. El barri es troba enganxat a la banda nord-est del turó de Santa Anna —zona habitada del terme més propera a Rebollet— des d'on s'albira i es té ràpid accés a l'horta regada per les séquies de Rebollet i Comuna d'Oliva. A més, a banda de la particular disposició dels carrers, trobem dos

16 DD.AA., *Iniciación a la historia de Oliva*, p. 140.

17 F. PONS FUSTER, *Aspectos económicos-sociales del Condado de Oliva (1560-1750)*, Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva, València, 1981, p. 6. F. B. MILLET PEIRÓ, *El castillo de Rebollet...*, p. 24. DD.AA., *Iniciación a la historia de Oliva*, pp. 138 i 218.

18 Nucli conegut també com el Ravalet de Rafelcofer.

19 F. PONS FUSTER, *Aspectos económicos-sociales del Condado de Oliva (1560-1750)*, pp. 6 i 21. DD.AA., *Iniciación a la historia de Oliva*, pp. 139, 184 i 218. F. B. MILLET PEIRÓ, *El castillo de Rebollet...*, p. 24.

20 DD.AA., *Iniciación a la historia de Oliva*, p. 139.

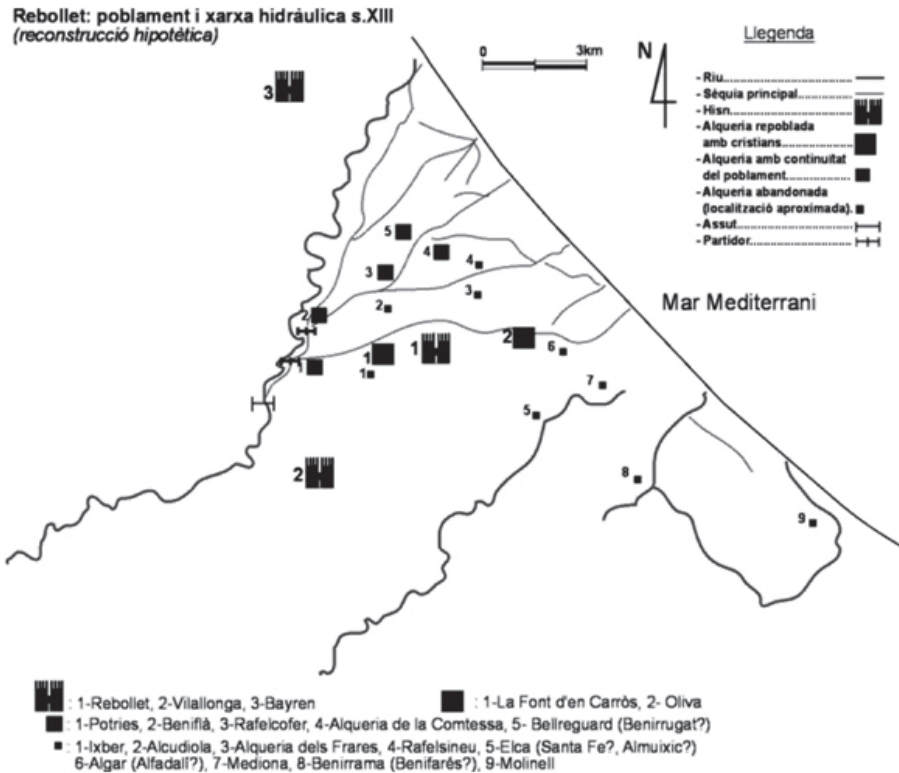
21 F. B. MILLET PEIRÓ, *El castillo de Rebollet...*, p. 24. DD.AA., *Iniciación a la historia de Oliva*, p. 140.

22 Ídem.

23 V. C. NAVARRO OLTRA, "Sobre el topònim *Awr.ba* del districte de Dénia islàmica", dins *Cabdells*, 6, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, 2009, pp. 115-132.

24 DD.AA., *Iniciación a la historia de Oliva*, p. 130.

elements que ens ajuden a pensar en aquesta direcció, com ara la presència d'una mesquita i un seguit de pous al seu voltant, el més emblemàtic dels quals és el pou d'Alzina. Gràcies a la particularitat i la genuïnitat dels carrers de Sant Isidre, Pou d'Alzina i la Hoz podem especular amb la possibilitat que la zona vella del Raval fóra el lloc primigeni d'Aureba.

Si bé Aureba restava lluny de representar un espai pròpiament urbà durant l'època andalusina —recordem que només València, i potser Xàtiva i Dénia, podien ser considerades vertaderes ciutats—, sí devia estar intensament poblada. Hi ha diversos motius per a pensar que, juntament amb la Font d'en Carròs, era l'alqueria més gran de l'aljama de Rebollet. Ambdues van ser les úniques alqueries que acolliren cristians després de la conquesta. Cal incidir en la proximitat del castell. Només hi havia 2.500 metres de distància entre Rebollet i la mesquita ubicada al barri del Raval d'Oliva. De fet, la

presència d'una mesquita és simptomàtic d'un considerable nombre d'habitants. D'altra banda, la disponibilitat d'aigua és el condicionant primer que cal tenir en compte a l'hora d'estudiar un centre de poblament islàmic. A l'alqueria d'Aureba la presència d'aigua era considerable i major que en altres indrets propers, gràcies als pous i les séquies naturals o artificials que es construïren. Pels mateixos motius, la Font d'en Carròs compartiria amb Oliva una posició destacada, si no preeminent, sobre el conjunt d'alqueries de Rebollet a les vespres de la conquesta.

Tant el procés de romanització com el d'islamització del paisatge valencià van ser llargs i espaiats en el temps. La primera cesura brusca es produeix arran de la conquesta cristiana (1238). En molts territoris del nou Regne de València no es va poder prescindir de la població musulmana,²⁵ la qual, deu anys després de la conquesta, acabà per revoltar-se. El líder de la revolta va ser al-Azraq, conegut com *el Blau*, i l'epicentre dels esdeveniments la Vall de Gallinera. A pesar de la feblesa del repoblament cristià a les comarques de la Safor i la Marina durant els primers moments posteriors a la conquesta, després de la revolta el procés de "feudalització del paisatge" s'intensificà i es posà definitivament en marxa. El nou model de poblament, consistent en la concentració de la població en nuclis compactes d'habitatge, va facilitar un control més efectiu de la població per part de les autoritats del moment. El paisatge andalusí va entrar en una profunda crisi que no va poder mai superar.

Oliva acollí aleshores els musulmans de les alqueries que hi havia fins a la carena muntanyenca de les Muntanyetes. Camarena²⁶ documenta una ordre reial de 1290 que obligà els seus habitants a l'abandó de les seues cases per a ser traslladats al barri del Raval. Al mateix temps, pobladors cristians vinguts de tot arreu anaven instal·lant-se al costat de la nova parròquia de Santa Maria. Les viles cristianes van ser una veritable torre de Babel als inicis, però el pes dels repobladors catalans —provinents en la majoria de les

25 Llevat de les grans ciutats i hortes més riques, com les de València o Alzira, on els musulmans sí que van ser expulsats de les seues terres.

26 DD.AA., *Iniciación a la historia de Oliva*, p. 157.

comarques centrals del Principat—²⁷ va decantar definitivament la balança cap al català com a llengua dominant a la comarca i al conjunt del litoral valencià. Va ser la llengua de la justícia, del poder, de la cultura i, en gran mesura, també la del carrer.

A banda del procés de concentració, els musulmans restaren separats dels colons cristians en barris extramurs, als anomenats raval, tot produint així un tipus d'assentaments basats en viles mixtes, ben bé antagoniques, separades sovint no només per una muralla, sinó també per la llengua, la religió, els costums i fins i tot les lleis, ja que en molts casos les comunitats musulmanes pogueren mantenir la seua organització administrativa i religiosa bàsica “sicut in tempus sarracenorum”²⁸ (com en temps de sarraïns), tot mantenint les seues pròpies institucions civils i religioses: consell d'ancians, cadí, alfaquí... A més a més, les autoritats andalusines, els intel·lectuals i la classe acomodada van ser expulsats del territori durant el procés de conquesta, de tal manera que el cap del cos social andalusí va ser esborrat des dels inicis. Al nou Regne de València romangueren els camperols, ramaders i artesans. En resum, la població mudèjar es va veure reduïda a una base rural però majoritària al camp valencià.

Amb el procés de concentració i segregació de la població es creava un nou tipus de paisatge més acord amb el marc cultural europeu de l'època, però en un territori de llarga tradició islàmica i poblat en gran part per musulmans. Un fet que condicionarà de manera definitiva el nostre paisatge.

Al s. XIV el tímid procés de feudalització iniciat la centúria anterior s'intensificà. Un flux continuat de gent arribà de tot arreu a les terres guanyades a l'Islam. La crisi baixmedieval, i més concretament la pesta negra de 1348, no va afectar greument la nostra terra. El País Valencià representava encara un “espai buit” i l'impacte de les mortaldats no es va fer de notar com en altres indrets d'Europa.

Durant aquest segle, la construcció a Oliva de la muralla primitiva responia a un augment demogràfic i el perill constant que suposava

27 E. GUINOT RODRÍGUEZ, *Els fundadors del regne de València: repoblament, antroponímia i llengua a la valència medieval*, vol II, Tres i Quatre, València, 1999, p. 189.

28 H. KIRCHNER (ed.), *Por una arqueología agraria: Perspectivas de investigación sobre espacios de cultivo en las sociedades medievales hispánicas*, BAR International, Oxford, 2010, p. 191.

el bel·ligerant Regne de Castella. El fet destacable rau en l'itinerari seguit per la muralla, la qual s'adequa als carrers existents i no a l'inrevés, fet que demostra la major antiguitat d'aquests. Aquesta solució urbana contrasta amb la disposició de moltes de les viles valencianes creades posteriorment a la conquesta, en les quals s'organitzà l'espai urbà de manera ortogonal, amb carrers radials al voltant de les places i parròquies circumdades per muralles de línies més bé geomètriques. A poc a poc, Oliva esborrava l'empremta de l'època anterior i anava prenent forma, a la seua manera, de vila cristiana.

Al s. xv, Oliva i la comarca de la Safor van viure un període de fort creixement econòmic i demogràfic. L'any 1449 Oliva es va desvincular definitivament de Rebollet. De lloc agregat es va convertir en comtat independent. El rei Alfons el Magnànim va agrair, d'aquesta manera, a Francesc Gilabert de Centelles, aleshores senyor de la baronia de Rebollet, els serveis prestats durant les campanyes italianes. Es tracta d'un signe inequívoc del creixement i la maduresa que havien assolit no només la vila d'Oliva i la conca de la Safor, sinó el conjunt del regne de València que, a la fi, s'aconseguí repoblar i posar en funcionament el seu potencial econòmic. Val a dir que els primers símptomes d'una consciència nacional valenciana comencen tot just ara, a recer de l'esplendor econòmic i cultural, del pes polític assolit en el conjunt de la Corona d'Aragó i de l'entesa del Regne amb la dinastia Trastàmara.

A pesar de la forta presència mudèjar al s. xv, Oliva assolia definitivament l'aire de vila cristiana. Monopolis senyoriales, muralles, una economia galopant basada en els canyamelars i un seguit d'edificis pertanyents a les autoritats feudals ocultaven l'antic aspecte islàmic. El barri de la Vila cresqué fins a sobrepassar els espais murallats d'una manera similar a com ho feren els espais de conreu, que guanyaren terreny a l'erm mitjançant la millora i eixamplament del sistema de regadiu. La muralla que envoltava la vila va quedar-se menuda i les cases començaren a amuntegar-se extramurs, de manera que per al s. xvi era pràcticament inservible i es construí una de nova.²⁹ Deixant de banda els matisos, és també el període

29 J. F. PARDO MOLERO, *La guerra i els cavallers: els Centelles, el Comtat d'Oliva i la defensa*

en el qual les inversions senyorial es destinaren a la millora de la productivitat agrícola, que aleshores passà d'una basada en el policultiu i, diguem-ne, de subsistència i rendista, a una de caràcter comercial gràcies al conreu de la canyamel.

La major grandària perimetral de la Vila respecte del Raval no ens ha de dur a equívocs. La població musulmana va ser majoritària fins al mateix moment de l'expulsió. Dins de la Vila hi havia horts i espais oberts, molins i edificis pomposos que la diferenciaven, en termes de qualitat de vida, dels espais estrets i de l'alta densitat de població que representava el Raval. De fet, a la Vila estaven ubicats els principals organismes de poder i el gruix dels monopolis senyorial, com ara molins, forns, trapigs, almàsseres, carnisseries, portes i un extens etcètera. Un exemple és el palau comtal dels Centelles, construït el s. xv; o l'enginy sucrer, construït el s. xvi.

La canyamel va necessitar d'una complexa infraestructura basada en construccions de trapigs (s. xv) i enginys (s. xvi) per a la transformació de la canya en sucre. Els enginys sucres suposaren un avantatge tècnic considerable respecte dels trapigs, ja que no utilitzaven la força animal sinó la hidràulica, més eficient i productiva per a moldre les canyes. La introducció d'aquest cultiu l'any 1413 va enlairar l'economia local i, de retruc, llurs comtes, que en alguns casos, com el de Serafí de Centelles, van ser protagonistes de primer ordre en la vida social, política i militar del Regne.

Aquesta maduresa econòmica i social es va veure frenada al s. xvi per dos grans motius: per una banda, l'esclat de la revolta de les Germanies; i, per l'altra, els atacs de pirateria que assolaren les costes valencianes durant dècades. Com diu Pardo Molero, "l'època de l'or va portar a la del ferro".³⁰ El paisatge, aleshores, es transformà novament per a donar resposta a la nova situació d'instabilitat.

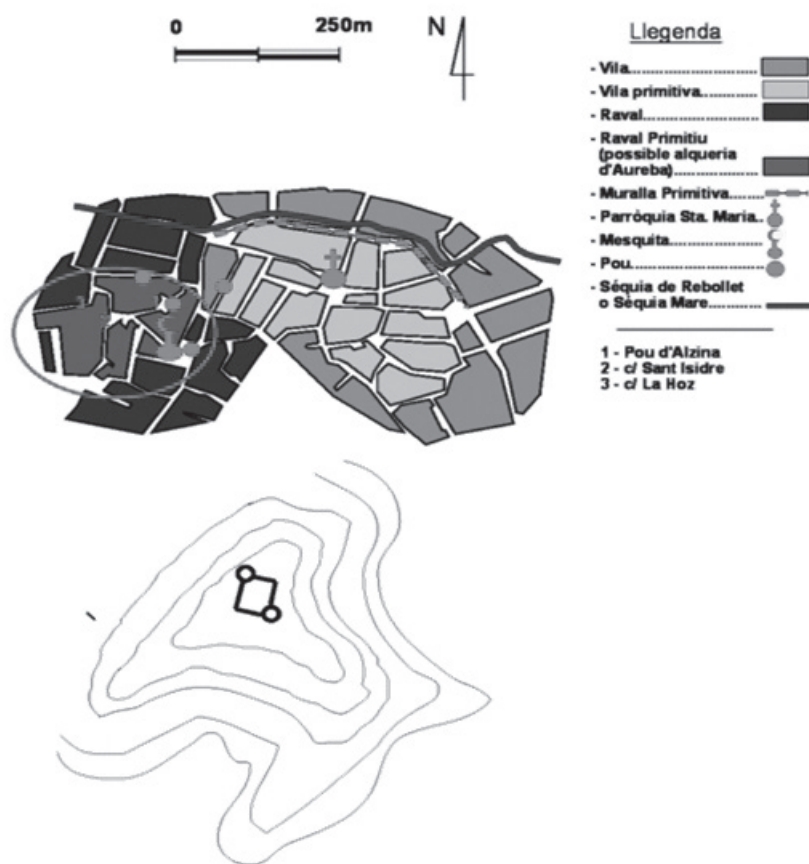
Arran de la revolta agermanada, la població musulmana del Raval va ser batejada a la força per una multitud enfurismada, a les vores de les séquies amb graneres i rams de murta. Aquest acte de ràbia i violència dels revoltats va dur posteriorment la controvèrsia

del Regne de València, CEIC Alfons el Vell-Associació Cultural Centelles i Riusech, Gandia, 2011, p. 71.

³⁰ *ibíd.*, p. 34.

a les autoritats eclesiàstiques i senyorial, que en arribar la pau debateren si els bateigs eren vàlids o be devien restar anul·lats per la manera en què es van fer. Es decidí, per ordre imperial de 1525, la validesa del sagrament, perquè els agermanats els van donar una alternativa al bateig: la mort; fet pel qual va ser una decisió presa, en última instància, “lliurement” pels musulmans.³¹

Oliva. ss.XIV-XV

Conseqüència d'açò, la mesquita del barri del Raval va ser reconvertida en església cristiana, l'actual parròquia de Sant Roc. Amb

31 A. FURIÓ I DIEGO, *Història del País Valencià*, Tres i Quatre, València, 2001, p. 241.

la conversió del temple islàmic en una església catòlica s'acabava teòricament la dualitat Vila-Raval en qüestions de fe. Malgrat les conversions i els continus intents d'evangelització, els musulmans continuaren practicant la seua religió en la intimitat, tot aïrant les autoritats eclesiàstiques i fent vertaderament frustrant la missió de la nova parròquia de Sant Roc.

Durant aquest temps, l'antiga muralla del s. XIV havia quedat, com avançàvem abans, obsoleta i inservible en restar confosa entre el mar de cases que brollaren als seus voltants. La por als actes de pirateria barbaresca, a la qual s'afegia el descontentament general dels musulmans batejats, obligaren el comte Serafí de Centelles i Riu-sech a finançar la construcció d'una nova muralla (1529-1530). El nou mur era de menor alçada que l'anterior però considerablement més gruixut, bo i adequant-se als nous sistemes d'armament de guerra, en especial, de l'artilleria.³²

Anys més tard, es construïria el castell de Santa Anna, enllestint entre els anys 1543 i 1544 per les mateixes motivacions que la muralla nova, de manera que "Serafí va fortificar Oliva amb murs, i el seu nebot Francesc va fortificar els murs amb una fortalesa".³³ El paisatge acabà militaritzat, amb una muralla adequada als nous temps, una fortalesa imponent ben armada i sentinelles vigilant la costa des de les torres de guaita. Oliva es va convertir en una de les viles millor defensades del Regne.

El fracàs de l'evangelització de la població del Raval —en línia amb la resta de la comunitat morisca valenciana— va dur la situació fins a l'extrem de decretar l'expulsió dels moriscos l'any 1609. L'efemèride colpí més fortament les contrades com Oliva, on la població morisca representava més del cinquanta per cent del total. Pons Fuster³⁴ ha calculat que al barri del Raval, l'any 1606, hi havia

32 J. F. PARDO MOLERO, *La guerra i els cavallers...*, p. 71.

33 *ibíd.*, p. 81.

Traduït de: "Munivit muris Seraphinus Olivam, Franciscus muros muniit arce nepos. Muris ille quidem speciosam facit ab iste formidandam hosti reddit it ac stabilem erectae turres et moenia. Anno Christi MDXLV" (Placa lapidària del castell de Santa Anna, que commemorava la seua inauguració).

34 F. PONS FUSTER, *Aspectos económicos-sociales del Condado de Oliva (1560-1750)*, p. 10.

479 focs o cases habitades, mentre que l'any 1610 només en quedaren cent. Des d'aleshores, Vila i Raval no es diferenciarien més per motius religiosos, és ben cert, però sí per motius de renda o de poder adquisitiu. De fet, els vilans de més baixa condició aprofitaren l'ocasió per a trobar una llar assequible a l'altra banda de la muralla, els quals foren secundats per immigrants que buscaven les avantatjoses disposicions de les noves cartes de poblament.³⁵

L'intent de solucionar un problema bàsicament social o, en aquest cas, religiós, va comportar un altre de més complexa i difícil solució: l'econòmic. L'expulsió de 1609 no va significar només la despoblació quasi total del barri del Raval, sinó la desfeta de l'activitat bàsica de l'economia del comtat —la canyamel— i de la mà d'obra més rendible —la morisca. Les rendes senyorials davallaren fins a assolir nivells irrisoris. Carrers i cases buides, camps sense conrear i un seguit de calamitats epidèmiques i climàtiques van deixar un panorama desolador a Oliva i la comarca de la Safor. Un brutal daltabaix que no es va poder superar fins a ben entrat el s. XVIII, i encara el XIX, moment en el qual s'aconseguí recuperar el nivell econòmic i demogràfic anterior a l'expulsió.

Un altre episodi, la Guerra de Successió (1701-1714), va transformar novament la vida i fesomia del poble. La derrota del bàndol austriacista, l'abolició fulminant dels furs i la implantació del Decret de Nova Planta va convulsar tot el país i, per descomptat, també la nostra població. Felip V va dictaminar l'enderroc de la muralla i el desarmament del castell de Santa Anna com a càstig a la població que havia mostrat fidelitat a Carles d'Àustria. Al mateix temps, implantava les lleis castellanques als territoris de la Corona d'Aragó. Els valencians perdien així, per primera vegada, el marc polític implantat pel mateix Jaume I cinc segles abans. Així que, podem dir, l'Oliva que ara coneixem és també aquesta d'herència borbònica, desarmada, privada de la muralla i, a la fi, unida físicament.

Després de la guerra, Oliva va viure altres períodes de creixement econòmic amb uns impactes clars en el paisatge: a les darreries del s. XIX, de la mà de la taronja; als anys 60 del s. XX, amb l'arribada del turisme i l'economia de serveis; i, finalment, els anys

35 *ibíd.*, p. 109.

a cavall entre els ss. xx i xxi, amb el procés d'especulació immobiliària. Diversos barris, com ara el Pinet, Sant Francesc o l'Eixample, es crearen d'una manera compacta i racional als inicis. Arran de la recuperació econòmica de la postguerra civil a les acaballes dels anys 50, l'espai rural s'anà farcint d'urbanitzacions i polígons industrials. El primer barri allunyat del nucli històric va ser la platja de Pau Pi. A les dècades posteriors, tant les urbanitzacions de muntanya com les de litoral han tacat el conjunt del territori, modificant el paisatge i malbaratant una evolució lineal de concentració de la població de, si fa no fa, vuit-cents anys d'antiguitat. No obstant això, la millora en equipaments, de les condicions de vida i higiene, i també el desenvolupament dels transports, han convertit els nostres pobles en petites ciutats modernes i cosmopolites.

Hem deixat per al final del capítol la descripció i l'anàlisi dels elements paisatgístics que han sobreviscut als avatars dels dos últims segles. Lògicament, un gran nombre es localitzen als barris de la Vila i el Raval i ja han estat anomenats anteriorment. Classificarem els ítems urbans de la manera següent: elements econòmics; elements de govern o d'autoritat; elements militars; elements de comunicació; elements religiosos; i, per últim, elements de sociabilitat i folklore.

- Econòmics

Hem de valorar per damunt de la resta la séquia de Rebollet. Es tracta d'un canal d'aigua antiquíssim, construït per les tribus berbers als volts dels ss. ix i x i segurament el producte de l'acció humana més vell de la localitat. La séquia va condicionar el primer assentament humà estable del que ara és Oliva i no per casualitat. Els primers pobladors musulmans veieren en el desnivell de la muntanya de Santa Anna un lloc idoni per a instal·lar-se, per damunt de la línia de rigidesa de l'aigua, a tocar de la rica terra de la planura regada per la séquia i ben a prop de la complementària terra de muntanya. Una zona prototípica dels assentaments humans andalusins que tenien l'aprofitament dels recursos disponibles com a primera de les necessitats.

Durant segles, la vida a Oliva va transcórrer al voltant de la séquia. Després de regar partides del terme de Potries, la Font d'en Carròs i Oliva, la séquia entra al Raval pel carrer de Sant Vicent,

antigament conegut com de l'Abeurador, nom que indica l'ús pecuari que va tenir en aquest punt. Dins de la Vila, el recorregut s'inicia pel carrer de les Moreres. Aquests arbres, bàsics per a l'antiga indústria sericícola de la població, es cultivaven a una i altra banda del canal d'aigua. El treball de la séquia de Rebollet continuava uns metres més endavant, en arribar a la plaça de la Bassa, lloc on un petit canal de reg es desviava per a regar l'Hort del Palau, mentre que el gruix del cabdal era aprofitat pel molí i l'enginy sucrer. Tant l'enginy com el molí són elements arquitectònics d'un alt simbolisme pel que fa a la història de l'economia local.

La toponímia urbana ens informa, d'altra banda, de les activitats artesanals i econòmiques que es practicaven dins del perímetre urbà. Els noms referents a oficis presenten clares diferències entre la Vila i el Raval. A la primera se n'han trobat tres: la plaça de l'Apotecari, nom en què era coneguda la plaça de la Bassa al s. XVII, el carrer de la Comare, i el carrer de l'Hospital, oficis d'un alt prestigi social. Alguns topònims han desaparegut, com per exemple el Forn de la Plaça Enrajolada, actual plaça de l'Església.

Per la seua banda, al Raval, els topònims fan referència a oficis artesans i de més modesta consideració, com ara el carrer dels Cistellers, el de la Caldereria o el de la Gerreria. Aquesta nomenclatura recorda la tradicional agrupació dels gremis en llocs concrets de les ciutats i pobles; un fenomen habitual a l'Europa de l'Antic Règim.

- De govern o autoritat

Pel que fa als elements de govern o autoritat, en són tres i es localitzaven lògicament també a la Vila. En primer lloc, cal destacar el palau comtal dels Centelles, seu dels comtes quan residien a Oliva, normalment períodes curts de temps atés el caràcter itinerant de la cort feudal. L'absentisme va ser una constant amb els últims Centelles, els Borja, i en especial els Osuna. De tal manera que, per al XVIII, el palau era un espai deshabitat i abandonat, però que en el moment de major esplendor va ser un edifici ricament abillat i de força rellevància en el conjunt de l'arquitectura valenciana.³⁶ L'edifici ha estat espoliat i arrasat de la memòria col·lectiva d'una

36 A. ESTEVE I BLAY (coord.), *El Palau dels Centelles d'Oliva: recull gràfic i documental*, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, 1997.

manera descoratjadora. Sens dubte, es tracta d'una de les pèrdues patrimonials més importants que ha patit el nostre poble.

D'altra banda, entre el palau i la parròquia de Santa Maria hi havia la Cort del Governador, mentre que uns metres més avall, en l'actual plaça de l'Ajuntament, hi era la Presó, adjacent a l'antic Hospital.³⁷ Suposem que l'actual ajuntament devia ser on s'ubicava la Casa de la Vila, seu del govern municipal abans de la Guerra de Successió.

- Militars

Dels elements de caire militar cal destacar el Castell de Santa Anna, tot i que en realitat es tracta d'una fortalesa. Les línies arquitectòniques que posseeix, definides per la seua funció estrictament militar, fa que siga ben visible des de la llunyania, però a mesura que ens acostem sembla camuflar-se i desaparèixer del camp visual, tot per tal de dissuadir primer i protegir-se després d'un hipotètic assalt enemic.

Un tret típic de les construccions militars renaixentistes i, per descomptat, també del Castell de Santa Anna, consisteix en traure profit i defensar-se a l'hora d'un atac amb artilleria. Les característiques del baluard són: "la fermesa dels seus murs i la seua original concepció arquitectònica" que el "converteixen en una de les mostres més interessants de l'arquitectura militar valenciana del Renaixement".³⁸ Protegir Oliva front la pirateria barbaresca, donar un colp d'efecte a l'agitada població del Raval i desmoralitzar per complet els agermanats vençuts. La comesa de la fortalesa va ser molt important, com veiem, durant el període de transició de l'Edat Mitjana a la Modernitat.

Malgrat tot, no és l'únic element de defensa militar de la ciutat. Tot i la desaparició total de la muralla, encara podem trobar indicis del recorregut que feia fins al s. XVIII conservats en forma de topònims. Així, tret de les dues torres restaurades (l'una, a l'actu-

37 DD.AA., *Iniciación a la historia de Oliva*, p. 22.

38 J. F. PARDO MOLERO, *La guerra i els cavallers: els Centelles, el Comtat d'Oliva i la defensa del Regne de València*.

al carrer de les Torres; i l'altra, al carrer de la Comare),³⁹ diversos noms de carrer, com el dit de les Torres o el de la Muralla (actual carrer Abadia) recorden el seu recorregut. D'altra banda, quatre de les cinc portes d'entrada a la Vila han desaparegut fins i tot de la toponímia urbana, com ara la Porta del Mar (actual encreuament del carrer Major amb l'avinguda de Loygorri), la Porta del Molí (actual intersecció del carrer de l'Enginy amb la N-332), el Portal del Pi (carrer de Sant Cristòfol) i el Portalet del Palau (carrer de la Comare). Només la Porta del Raval, coneguda com el Portalet de la Verge Maria, perviu entre nosaltres.

El darrer element militar del qual queden vestigis és la torre de guaita. En aquest cas, es troba fora del perímetre urbà, quasi a tocar de mar, tot just on la séquia de Burguera connecta amb la Vall de les Fonts. El lloc se'l coneix com a Clot de la Torre i és molt probable que, en el futur proper, i com la majoria de topònims històrics, siga només el nom el que es conserve. L'avançat estat de deteriorament en el qual es troba fa difícil la seua supervivència. Així i tot, les torres de guaita eren construccions menudes i austeres, vitals per a l'estratègia de defensa contra la pirateria barbaresca del s. XVI. Un seguit d'aquestes torres farcién el litoral valencià i part del català, des d'Oriola fins a l'Ebre,⁴⁰ la qual cosa palesa la seua importància per a la seguretat de les poblacions costaneres de la Corona.

- De comunicació

Per ordre d'importància cal destacar la via que uneix Dénia amb Xàtiva i Gandia. Amb la conquesta cristiana, aquesta via d'orígens prehistòrics va ser declarada camí reial "public e comu de tots"⁴¹ i, per tant, de lliure circulació per a persones i bestiar, exempts de qualsevol exigència o taxa senyorial. D'aquesta manera, en arribar des de Dénia al nucli urbà d'Oliva, fa un semicercle tot seguint l'exterior de l'antiga muralla fins a arribar al Raval, lloc des

39 Torreó del Palau.

40 DD.AA., *Iniciación a la historia de Oliva*, p. 179.

41 A. FURIÓ I DIEGO, *Organització del territori i canvi social al País Valencià després de la conquesta cristiana*, p. 158.

d'on prosseguia el seu camí direcció a Xàtiva o a Gandia. Aquest semicercle contrasta amb la rectitud que presenta la via abans i després del seu pas per Oliva, el qual pot ser explicat a tall d'hipòtesi de la manera següent:

La muralla primitiva de s. XIV va ser construïda en un període on els mecanismes econòmics del feudalisme encara no podien aplicar-se, en la seua magnificència i plenitud, sobre un espai de dimensions reduïdes com ho era el primer recinte de la Vila, de caire —com hem copsat— amplament islamitzat i discretament repoblat de cristians. D'aquesta manera, durant el Tres-cents, el camí corresponia a l'actual carrer Major i després seguia el mateix itinerari que la séquia de Rebollet, la qual, mancada encara dels monopolis senyorials, així com de l'ús sericícola i dels canyamelars (tots ells arribats al s. XV), seguia també un itinerari extramurs. La via formava així un semicercle molt menys assenyalat que el del s. XVI, la qual cosa suggereix que en els seus orígens devia ser, sinó totalment rectilínia, sí abastament menys sinuosa, només destorbada per tal d'adaptar-se al recorregut que feia la séquia Mare al seu pas per Oliva. El creixement de la Vila i de l'economia agrícola prengué impuls amb la introducció de la canyamel, la construcció del molí durant el Quatre-cents i de l'enginy sucrer durant el Cinc-cents, van ser ubicats estratègicament fora de la muralla en un lloc amb fort desnivell del terreny.⁴² Amb posterioritat, els atacs de la pirateria barbaresca s'intensificaren, de manera que els comtes d'Oliva hagueren de protegir els seus interessos amb la construcció d'una nova muralla. Les cases, la séquia i el molí restaren dins per ser propietat dels senyors comtes, mentre que el camí Reial, que continuava sent prerrogativa directa de la Corona, s'hagué de modificar per tal d'adaptar-se al creixement del perímetre murallat de jurisdicció senyorial.

Malgrat tot, no és l'única via de comunicació important per al poble. Els coneguts com a "camins vells" unien les poblacions properes i van ser vitals per als intercanvis i el comerç comarcal. Camí vell de Pego, camí vell de Dénia, camí vell de Gandia, camí de la Font d'en Carròs, camí de la Calçada, camí Vell de Piles i, per últim, el camí a la Mar. Tots ells demostren que Oliva ha actuat històricament com a cruïlla de camins al sud del riu Serpis.

⁴² Actual carrer de l'Enginy.

- Religiosos

Les parròquies eren, a banda de lloc de culte, l'esgraó bàsic d'organització de la població en qüestions administratives. En primer lloc, ja sabem quan i per què la mesquita es va convertir en església i també quina va ser la seua principal comesa: l'evangelització dels habitants del Raval. Des d'aquell moment, el poble no es dividí més entre cristians i musulmans, sinó entre cristians vells i cristians nous o "retallats". La desconfiança mantinguda entre els habitants d'una i altra banda de la muralla no va acabar amb el decret d'expulsió dels segons el 1609, ni tampoc arran del seu enderroc al s. XVIII. Vila i Raval o, el que és el mateix, parròquia de Santa Maria i parròquia de Sant Roc, continuaren dividint la població per motius de renda o posició social.

A banda de les parròquies, hi havia un seguit de convents i ermites dins de la població. L'edifici de la presó del s. XVII era el lloc on estava el primitiu convent de les Monges Clarisses, popularment conegudes com *les Monges Tancades*. D'altra banda, en l'edifici que ocupa l'actual col·legi de Rebollet, s'assentava el convent nou de Santa Maria del Pi, molt a prop de la Porta del Molí. A més a més, als afores de la Vila hi havia la Raconada de les Ermites, mentre que al Raval trobem, l'ermita de Sant Antoni i l'ermita de Sant Vicent, la més característica de la ciutat. Es creu que el patró dels valencians, Sant Vicent Ferrer, va predicar en aquest lloc en un dels seus viatges cap a Dénia, la qual cosa explica la nomenclatura i ubicació d'aquesta ermita. Com a últim tret destacable, Josep Sendra i Molió⁴³ ha copsat com els noms hagiogràfics dels carrers es concentren majoritàriament al barri del Raval, probablement per a esborrar els vestigis islàmics i, tal vegada, per a inculcar als seus contestataris habitants el missatge de les autoritats eclesiàstiques.

- De sociabilitat i folklore

La sociabilitat i el folklore tenia lloc principalment a les places. A Oliva n'hi ha de significatives, com ara la plaça de Sant Roc, antigament

43 J. SENDRA I MOLIO, *La toponímia urbana d'Oliva*.

coneguda com plaça del Pou, o la coneguda com plaça de l'Església, abans plaça Enrajolada, segurament la més important de la localitat en èpoques passades. Hi havia també una plaça de Fora, nom amb què era coneguda l'actual plaça de Sant Doménec al s. xvii, en contraposició a la de dins, segurament l'Enrajolada, ubicada intramurs.⁴⁴ D'altra banda, la plaça on se situa l'ajuntament era coneguda anteriorment com l'Empedrada, a pocs metres de la plaça de la Bassa.

Uns altres llocs de reunió i sociabilitat, en aquest cas, de preeminència femenina, eren els pous d'aigua. Al s. xvii n'hi trobem tres a la Vila: un, a la plaça de l'Ajuntament; un altre, a la de la Bassa; i el darrer, al carrer de Sant Cristòfol. Mentre que, al Raval, els més destacables són, per una banda, el de la plaça de Sant Roc, tot just a la porta de l'església (hui tapat i esborrat de la memòria col·lectiva), a pocs metres d'aquest, el pou d'Alzina, el qual conserva força bé la seua fesomia en un entorn poc agredit pel pas del temps, el pou de la Casa Abadia i les fonts dels carrers de Sant Isidre i Serrans.

La importància de les places i els pous com a lloc de sociabilitat per a la comunitat és un fet incontrovertible. Eren llocs on la comunitat reforçava els seus lligams i cohesió socials i on se celebraven, en el cas de les places, les festivitats, els bans i els dies de mercat. Se sap també que eren llocs on la maldiença i el xafardeig eren constants, amb els lògics avalots i baralles posteriors que ben sovint destorbaven l'habitual quietud de les viles. La defensa de l'honor personal, fins i tot amb l'ús del coltell, era un dret innegociable per als homes medievals i encara moderns.

3. CONCLUSIONS

A mode de resum, els barris històrics d'Oliva barregen característiques pròpies i superposades de dues civilitzacions amb modes molt diferents d'entendre la vida. La població musulmana s'establí espargida pel territori valencià, tot aprofitant les restes del que havia estat la cultura romana. Oliva es troba situada a la vora de l'antic ramal de la Via Augusta, que unia Dénia amb Xàtiva, i als seus peus disposa d'una gran plana agrícola que arriba, a mans besades,

⁴⁴ *ibíd.*, p. 26.

fins a tocar de mar. La població islàmica s'organitzà al voltant d'unes fortificacions que, a més a més de donar protecció (funció preferent fins al s. XIII), servien com a edificis del poder públic on es recaptaven impostos i altres serveis militars. La població, però, era autònoma quant a la producció agrícola, la qual cosa afavorí un tipus d'assentament dispers, de petites alqueries en gran mesura dedicades al policultiu i al treball comunitari de la terra. La xarxa de reg es construï de la mà de petits camperols que anaven augmentant l'espai irrigat en uns casos i drenant en altres, bo i aconseguint un territori de regadiu fortament antròpic, ric i sostenible.

L'arribada dels cristians al s. XIII va suposar un canvi dramàtic en el tipus d'organització territorial i política preexistent. Els nous vinguts adequaren l'espai a les exigències d'un món occidental, europeu i feudal, totalment alié a la tradició islàmica. Les friccions socials i les revoltes obligaren els nous amos a concentrar primer, i segregar després, la població en barris separats per murs culturals infranquejables. Aquest fenomen, més visible en uns llocs que en altres, conformà l'actual estructura de molts dels barris històrics dels nostres pobles. A Oliva, l'empremta deixada pels esdeveniments és visible encara hui. Els barris restaren separats per una muralla des del s. XIV fins al XVIII i a una i altra banda d'aquella es perfilaven identitats i realitats ben diferents. La unió d'ambdós barris sempre va ser un tema delicat. Només arran de les conversions forçoses dels mudèjars al cristianisme, derivades de la revolta de les Germanies (1519-1523), començà a entreveure's una primerenca homogeneïtzació religiosa. L'any 1534 la mesquita del Raval va ser convertida en església, tot emmudint definitivament la crida a la pregària en favor dels sons de les campanes. No cal dir que el procés de conversió al cristianisme de la població musulmana va suposar un problema de difícil solució per al conjunt del cos social valencià, només tràgicament solucionat pel decret d'expulsió dels moriscos el 1609, el qual va comportar el foragitament forçat de poc més del cinquanta per cent de la població olivera. Una decisió traumàtica. Només Oliva i la Font d'en Carròs eren llocs de l'antiga baronia de Rebollet, habitats per cristians vells. La resta de pobles o llogarets eren de poblament exclusivament morisc i quedaren deshabitats.⁴⁵

45 F. PONS FUSTER, *Aspectos económicos-sociales del Condado de Oliva (1560-1750)*, p. 15.

Va ser aleshores quan Vila i Raval es fusionaren a l'àmbit civil "per ningun temps, per ninguna causa, via, manera, ni raho puguen separarse los del dit Raval dels de la dita Vila, ni fer universitat distincta ni separada, ni acceptar, ni optenir privilegi de desmembracio dels senyors Comtes que de present son, ni per temps seran, ni de sa Magestat del Rey nre. Senyor".⁴⁶ Així i tot, continuaren separades per la muralla fins a la guerra de Successió del s. XVIII. Però mai la fusió va ser total. Fins i tot, les cases senyoriales dels ss. XVIII i XIX es concentren dins del barri de la Vila, mentre que el Raval conserva un aspecte molt més modest i senzill, amb carrers estrets i cases blanques no gens ostentoses. En la intimitat d'aquestes encara s'intueixen, matisats i llunyans, certs recels dels habitants d'una mateixa població dividits històricament molt més que per una parròquia. Història viva que roman a cada racó del nostre poble.

46 *ibíd.*, p. 175.